

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОВІДНОСИН

FAIRNESS AS A PRINCIPLE OF LEGAL RELATIONS

Жураківський Ю.В., здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0007-0268-381X

У статті досліджується принцип справедливості як фундаментальний елемент правової системи, що визначає ефективність функціонування договірних правовідносин і забезпечує баланс інтересів усіх учасників цивільного обороту, особливо в сфері захисту прав споживачів та вразливих категорій населення. Розглянуто взаємозв'язок принципів справедливості, розумності, добросовісності та рівності, а також їхню роль у формуванні правової культури, забезпеченні належного виконання зобов'язань та ефективного захисту прав у сучасній правозастосовній практиці. Особлива увага приділяється проблемам забезпечення контролю за дотриманням цих принципів судовими та іншими правозастосовними органами, а також питанням необхідності законодавчого закріплення механізмів, які дозволяють гарантувати справедливі відносини між сторонами договору. Автор обґрунтовує, що реалізація принципу справедливості повинна здійснюватися на всіх рівнях правового регулювання – від законотворчої діяльності до практичного застосування норм у судовій практиці, включно з оцінкою майнових санкцій, добросовісності сторін та дотримання умов договору. Акцентовано на необхідності інтеграції принципу справедливості з іншими загальними принципами цивільного права, що дозволяє підвищити ефективність правозастосування, забезпечити стабільність договірних відносин та мінімізувати ризики зловживання правами або порушення обов'язків. У статті також аналізуються сучасні теоретико-правові та прикладні аспекти застосування принципу справедливості, зокрема його роль у врегулюванні конфліктних ситуацій, вплив міжнародних стандартів та практики європейських правових систем на національне законодавство, а також можливості підвищення правової обізнаності сторін і удосконалення механізмів правового захисту. Результати дослідження можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, підвищення ефективності судового контролю та забезпечення належного балансу між суб'єктивними правами та обов'язками учасників договірних правовідносин.

Ключові слова: Справедливість, добросовісність, розумність, рівність, правозастосування, захист прав споживачів, судовий контроль, цивільно-правові відносини, баланс інтересів, правове регулювання.

The article examines the principle of fairness as a fundamental element of the legal system, which determines the effectiveness of contractual legal relations and ensures a balance of interests among all participants in civil turnover, particularly in the sphere of consumer protection and vulnerable groups. The interrelation of the principles of fairness, reasonableness, good faith, and equality is analyzed, as well as their role in forming legal culture, ensuring proper performance of obligations, and effectively protecting rights in contemporary law enforcement practice. Special attention is given to issues of judicial and administrative control over compliance with these principles, as well as the need for legislative mechanisms to guarantee equitable relations between contractual parties. The authors argue that the realization of the principle of fairness should be implemented at all levels of legal regulation – from legislative activity to practical application of norms in judicial practice, including the assessment of property sanctions, the good faith of parties, and adherence to contractual terms. Emphasis is placed on the necessity of integrating the principle of fairness with other general principles of civil law, which enhances the effectiveness of law enforcement, ensures stability in contractual relations, and minimizes the risks of abuse of rights or violation of obligations. The article also explores contemporary theoretical and practical aspects of applying the principle of fairness, including its role in resolving conflict situations, the influence of international standards and European legal practices on national legislation, and the possibilities of enhancing legal awareness of parties and improving mechanisms for legal protection. The results of the study may be applied to develop recommendations for legislative improvement, increase the effectiveness of judicial oversight, and ensure an appropriate balance between the subjective rights and obligations of participants in contractual legal relations.

Key words: Justice, good faith, reasonableness, equality, law enforcement, consumer rights protection, judicial control, civil law relations, balance of interests, legal regulation.

Актуальність теми. Принцип справедливості є одним із фундаментальних елементів правової системи та визначає ефективність функціонування цивільних і договірних відносин. У сучасних правовідносинах постає проблема забезпечення балансу між правами та обов'язками сторін, оскільки надмірна увага до формальної реалізації прав може призвести до зловживання ними або порушення інтересів контрагентів, тоді як надмірне посилення обов'язкової складової може обмежити свободу волевиявлення сторін та фактично знецінити принцип справедливості. Особливо актуальним стає питання захисту вразливих груп населення та забезпечення належного контролю з боку судових органів за дотриманням цього принципу в практичній площині, що потребує чіткого визначення меж застосування справедливих підходів у правозастосуванні.

Складність проблеми посилюється неоднозначністю судової практики, недостатнім законодавчим врегулюванням окремих аспектів справедливості, а також впливом міжнародних стандартів та європейських правових підходів, що вимагає адаптації національної системи права та розробки ефективних механізмів інтеграції принципу справедливості у всі рівні правового регулювання – від законотворчості до реалізації правосуддя. В умовах глоба-

лізації і розвитку договірного обороту особливо важливо визначити, яким чином принцип справедливості може забезпечувати не лише формальне, а й реальне дотримання прав та обов'язків учасників правовідносин, створюючи стабільну та передбачувану правову систему.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній юридичній науці принцип справедливості розглядається як фундаментальний елемент правової системи, який забезпечує баланс інтересів учасників правовідносин. І. Г. Бабич акцентує на місці принципу справедливості у системі правових принципів, підкреслюючи його роль у забезпеченні гармонійного поєднання прав і обов'язків. О. О. Бандура та М. Г. Братасюк досліджують філософсько-антропологічні та теоретико-правові аспекти взаємозв'язку загальних принципів і норм права, що формує основу для розуміння справедливості в правовій системі. О. С. Головченко та О. В. Гришук висвітлюють практичну реалізацію принципу справедливості, його філософсько-правовий вимір і значення для правозастосовної діяльності. М. Козюбра та С. Шевчук аналізують верховенство права і конституційні засади справедливості, а В. М. Тернавська розглядає правові цінності в контексті глобалізаційних процесів та інтеграції міжнародних стандартів.

Метою дослідження є комплексний аналіз принципу справедливості як ключового елемента правової системи та визначення його ролі у забезпеченні балансу прав і обов'язків учасників правовідносин. Для досягнення цієї мети необхідно дослідити філософсько-правові засади принципу справедливості, його взаємозв'язок із іншими загальними принципами права, оцінити практичні механізми реалізації справедливості у договірних і цивільних правовідносинах, а також проаналізувати нормативно-правові та судові засоби забезпечення ефективного дотримання цього принципу. Завдання дослідження полягає у виявленні проблем та прогалин у практичній реалізації справедливості, формуванні пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання та підвищення ефективності правозастосування з метою забезпечення стабільності та передбачуваності правових відносин.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку правової науки особливу актуальність набуває дослідження морального підґрунтя права. У цьому контексті важливими завданнями є визначення сутності таких моральних принципів, як справедливість, розумність і добросовісність, з'ясування механізмів їх взаємодії, а також аналіз їхнього зв'язку з принципом верховенства права та його окремими елементами.

Особливу увагу варто приділити застосуванню зазначених принципів у конкретних галузях права. Зокрема, необхідно дослідити специфіку реалізації справедливості, розумності та добросовісності у сфері цивільно-правової відповідальності, враховуючи особливості її правового регулювання. Це дозволить більш чітко окреслити шляхи вирішення зазначених проблем, враховуючи особливості конкретних суспільних відносин.

Конституційний Суд України (далі – КСУ) у своїх рішеннях неодноразово підкреслював важливість справедливості та інших фундаментальних моральних принципів у правовому регулюванні суспільних відносин. Так, у рішенні КСУ від 24.03.2005 р. № 3-рп/2005 зазначено, що такі складові права, як розмірність, рівність та мораль, об'єднані концепцією, яка відповідає ідеї справедливості та сутності права загалом.[15] Крім того, у рішенні від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004 справедливість, разом із розумністю і добросовістю, визначені як загальноправові засади. [9]

Таким чином, принципи справедливості, розумності й добросовісності є визначальними в усіх аспектах правового регулювання суспільних відносин. Їхній вплив простежується на різних етапах: під час створення законодавства, у процесі застосування правових норм, а також у реалізації громадянами своїх прав і виконанні юридичних обов'язків.

Справедливість, розумність і добросовісність мають вагомий вплив на функціонування та реалізацію різних складових механізму правового регулювання. Цей вплив, зокрема, полягає у здатності названих морально-правових принципів обмежувати сферу застосування інших фундаментальних засад цивільного законодавства. Як приклад, можна навести рішення Конституційного Суду України від 10.11.2011 р. № 15-рп/2011, [11] у якому зазначається, що одним із ключових принципів приватноправових відносин є принцип свободи договору, закріплений у пункті 3 статті 3 Цивільного кодексу України. Водночас КСУ акцентує увагу на тому, що дія цього принципу не є абсолютною і має визначені межі. Ці межі встановлюються саме через застосування критеріїв справедливості, добросовісності, пропорційності та розумності, що забезпечує баланс інтересів сторін та дотримання моральних засад у цивільно-правових відносинах. [13 с.30]

На нашу думку, встановлені морально-правові критерії справедливості, розумності й добросовісності повинні поширюватися на застосування принципу свободи договору в усіх випадках, коли йдеться про захист прав та інтересів

сторін, особливо у сфері відшкодування моральної шкоди. Це пояснюється тим, що тільки суд має право надавати юридично значиму оцінку тому, наскільки сторони дотрималися зазначених моральних вимог. Недотримання таких критеріїв, зокрема порушення принципів справедливості, розумності та добросовісності, повинно бути вирішальним фактором під час визначення способів захисту цивільних прав, а також при встановленні розміру належної потерпілому компенсації моральної шкоди. [3 с. 62]

Крім того, ті самі моральні засади повинні обмежувати свободу договору й у питанні визначення сторонами розміру санкцій за порушення договірних зобов'язань. Необмежена свобода встановлювати санкції потенційно може призвести до несправедливості, зловживань та порушення пропорційності покарання стосовно завданих збитків. Тому критерії справедливості, добросовісності, розумності та пропорційності мають виступати важливим обмежувальним механізмом, що забезпечує баланс інтересів сторін та відповідність покарання сутності порушення. [6 с. 35]

Особливе значення для сучасної правової системи мають морально-етичні категорії справедливості, розумності та добросовісності, які не просто виступають важливими самостійними принципами, але й становлять невід'ємну основу принципу верховенства права. Ці поняття відображають глибокий моральний зміст права, що виходить за межі формального законодавства.

Зокрема, у своїх рішеннях Конституційний Суд України неодноразово наголошував на тісному зв'язку права з мораллю, традиціями та іншими соціальними нормами, які є важливими для суспільного життя і мають визнання та підтримку серед громадян. Наприклад, у рішенні КСУ від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначається, що верховенство права не обмежується виключно нормами законодавства. Навпаки, право включає в себе й інші соціальні механізми регулювання поведінки людей, зокрема моральні норми, звичаї, традиції та інші соціальні правила, які набули загального визнання та легітимності в суспільстві. [10]

Ці соціальні регулятори виступають необхідним доповненням законодавства, забезпечуючи його ефективність, справедливість та моральну обґрунтованість. Саме через ці принципи справедливості, розумності та добросовісності стають своєрідним містком між формальним правом та суспільною мораллю. Вони є тими критеріями, які забезпечують відповідність правових норм соціальним очікуванням, легітимують право в суспільній свідомості, надають йому глибшого суспільного визнання.

Також важливо підкреслити, що Конституція України закріплює ці моральні імперативи, надаючи їм особливий статус у правовій системі. Це означає, що законодавець, суддя чи інший суб'єкт правозастосування, ухвалюючи рішення, має враховувати не лише формальні юридичні норми, але й ширший контекст соціальних цінностей, моральних уявлень, усталених традицій та загальноприйнятих звичаїв, які формують суспільний порядок і визначають стандарти належної поведінки. [7]

Таким чином, врахування справедливості, розумності та добросовісності як складових верховенства права забезпечує не лише формальну легітимність правовідносин, але й реальну відповідність суспільним очікуванням щодо справедливості й моральності правового регулювання. Це сприяє утвердженню права як універсальної, соціально легітимної цінності, здатної ефективно вирішувати соціальні конфлікти та забезпечувати гармонізацію суспільних відносин у цілому.

Право не можна ототожнювати виключно з законом, адже закон, будучи формальною юридичною нормою, далеко не завжди відповідає критеріям справедливості. Іноді законодавство може встановлювати несправедливі норми, які обмежують базові свободи й права людини,

порушуючи принцип рівності. Тому право слід розуміти ширше, ніж сукупність писаних правил – воно є складним соціальним феноменом, глибоко пов'язаним із моральними цінностями суспільства, серед яких центральне місце посідає справедливість [1, с. 193].

Справедливість є одним із фундаментальних принципів права, вона слугує основним критерієм оцінки правових норм, визначаючи їхню соціальну прийнятність і моральну обґрунтованість. Саме справедливість надає праву легітимності в очах суспільства та є вирішальною умовою для ефективного регулювання суспільних відносин. Вона дозволяє встановлювати баланс між різними соціальними інтересами, забезпечувати рівні можливості для всіх учасників суспільних відносин та створювати умови для справедливого вирішення конфліктів. [2, с. 11]

Зазвичай справедливість у праві розглядається як особлива властивість, що проявляється через забезпечення рівного підходу до всіх суб'єктів права та пропорційності у визначенні юридичної відповідальності за вчинені правопорушення. Іншими словами, справедливість передбачає не лише рівність формальну, а й рівність змістовну – вона вимагає відповідності між мірою відповідальності та ступенем завданої шкоди, між правами й обов'язками, між обмеженнями й свободами. Саме цей підхід дозволяє уникати надмірної суворості або необґрунтованої м'якості у застосуванні юридичних санкцій та забезпечує реалізацію принципів верховенства права в сучасному демократичному суспільстві.

Справедливість як фундаментальна правова категорія повинна розглядатися в тісному зв'язку з іншими ключовими принципами, зокрема верховенством права, юридичною рівністю та пропорційністю. Особливо яскраво її прояви спостерігаються в контексті функціонування механізму юридичної відповідальності, де принципи справедливості набувають найбільш концентрованого характеру [13, с. 31].

Проте в цьому процесі виникають певні труднощі, пов'язані з необхідністю встановлення субординації між зазначеними принципами та координації їхніх окремих напрямків правового впливу. Справедливість, на наш погляд, може розглядатися двоюко: по-перше, як окрема властивість, що є одним із численних проявів верховенства права; по-друге, як цілісна, комплексна характеристика правопорядку, заснованого на принципах верховенства права.

У другому розумінні справедливість постає як підсумок і показник рівня фактичного втілення ідеї верховенства права в суспільстві. Відповідно, забезпечення справедливості може мати як інституційний вимір (справедливий суд), так і інструментальний характер (ефективний механізм правового регулювання) [3, с. 65].

Зокрема, у межах цивільних охоронних відносин, у тому числі в питаннях цивільно-правової відповідальності, основною метою забезпечення справедливості є надання суб'єктам цивільного права доступних і дієвих засобів правового захисту. Ці засоби, як правило, мають компенсаційно-майновий характер і спрямовані на відновлення порушених прав та забезпечення балансу інтересів сторін правовідносин.

Підходи до визначення сутності та належних форм закріплення юридичної рівності можуть бути досить неоднозначними. З одного боку, існують випадки, коли для окремих категорій суб'єктів, залучених у специфічні види діяльності, передбачено спеціальні режими відповідальності, що є більш суворими та нерідко застосовуються незалежно від наявності вини. З іншого боку, спостерігається ситуація, коли певні категорії осіб отримують очевидний привілейований статус. Особливо це стосується осіб, які у відповідних правовідносинах виступають у ролі так званої "слабкої сторони", що потребує додаткового правового захисту та забезпечення їхніх інтересів [6, с. 7].

Пріоритетне завдання утвердження справедливості шляхом всебічного забезпечення людської гідності обумовлює необхідність посиленого захисту прав особливо вразливих категорій осіб. У контексті цивільно-правової відповідальності це передбачає закріплення в законодавстві права таких осіб на відшкодування завданої їм моральної шкоди.

До кола таких осіб доцільно включити фізичних осіб, які виступають у ролі споживачів товарів, робіт чи послуг, а також тих, хто може постраждати від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади. У цьому контексті маються на увазі як усі фізичні особи, так і приватні юридичні особи, що не мають можливості здійснювати суттєвий вплив на волевиявлення органів публічної адміністрації в цивільно-правовому аспекті. Такі категорії осіб особливо потребують дієвих механізмів правового захисту та відповідних законодавчих гарантій [8, с.33].

Важливим аспектом сучасної правової науки є розмежування понять справедливості та рівності, що дозволяє уникнути їхнього ототожнення. Підтримуючи думку науковців, слід відзначити, що рівність як правова категорія не є самодостатнім принципом і потребує оцінки крізь призму справедливості. Зокрема, Шевчук С. зазначає, що рівність є підпорядкованою справедливості категорією, оскільки як рівність, так і нерівність можуть бути як морально, так і юридично допустимими, якщо вони відповідають критеріям справедливості. Справедливість у цьому контексті постає як об'єктивність, що забезпечує правильне сприйняття реальних умов суспільних відносин і їх адекватне відображення у правових нормах. У цьому зв'язку рівність є справедливою лише тоді, коли правовий режим базується на значущій для права ознаці, яка поширюється на всіх суб'єктів, що мають цю ознаку. Водночас нерівність також може бути справедливою, якщо вона обґрунтована морально та юридично виправданими відмінностями. У такому підході закладено ідею, що законодавець має не лише прагнути до встановлення рівного статусу для осіб із однаковими ознаками, а й максимально враховувати значущі для права відмінності між ними [18, с.55].

Сучасні українські науковці, зокрема Яковенко М.М [19], Бандура О. [2], М. Козюбра [6], підтримують цю ідею, наголошуючи на необхідності розумного підходу до застосування принципу рівності. Шевчук С. зазначає, що формальна рівність без урахування реальних соціальних умов може призвести до несправедливості, і наголошує на необхідності коригування правових норм відповідно до суспільних реалій [18, с. 54]. Мартенко О.Л. підкреслює, що забезпечення справедливості вимагає додаткових гарантій для вразливих категорій осіб, врахування їхніх соціальних та економічних умов [8, с.32]. М. Козюбра акцентує увагу на тому, що виправдана нерівність має забезпечувати рівні можливості для всіх осіб незалежно від їх соціального чи економічного статусу [6, с.12].

У рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013 наголошено на важливості дотримання принципів справедливості, добросовісності та розумності у питаннях регулювання договірних правовідносин, зокрема при встановленні умов відповідальності за порушення зобов'язань. Конституційний Суд України підкреслив, що вимога щодо надмірно завищених штрафних санкцій суперечить нормам Цивільного кодексу України (пункт 6 статті 3, частина третя статті 509 та частини перша і друга статті 627). Ці положення вимагають відповідності умов договору загальноприйнятим принципам права, зокрема верховенству права [12].

Суд зазначив, що встановлення надмірних фінансових санкцій за невиконання зобов'язань порушує баланс інтересів сторін. Такий підхід перекручує правове призначення штрафних санкцій, оскільки вони мають слугувати

засобом стимулювання виконання зобов'язань, а не ставати надмірним тягарем для однієї зі сторін договору чи джерелом несправедливих прибутків для іншої [16, с.30].

Особливо підкреслюється, що в умовах договірних відносин споживачі, як економічно вразлива сторона, потребують особливого правового захисту. Конституційний Суд України наголосив, що ця специфіка обмежує дію принципу рівності сторін і свободи договору, особливо у випадках встановлення розмірів штрафних санкцій за порушення умов договору.

У резолютивній частині свого рішення Конституційний Суд України рекомендував Верховній Раді України розробити та ухвалити законодавчі норми, що встановлюють справедливий підходи до визначення штрафних санкцій у випадках прострочення виконання грошових зобов'язань у договірних правовідносинах [1, с. 197].

Навіть за відсутності спеціальних норм, що гарантують справедливе вирішення спору з урахуванням принципів розумності та добросовісності, суди загальної юрисдикції мають обов'язок перешкоджати спробам застосування до споживачів несправедливих майнових санкцій. Це пояснюється тим, що забезпечення справедливості є ключовою функцією правосуддя, яка має реалізовуватися незалежно від наявності конкретних законодавчих приписів.

Окрім цього, суди зобов'язані стимулювати сильнішу сторону в договірних правовідносинах – суб'єктів господарювання – до прояву добросовісності як у регулятивних, так і в охоронних відносинах, де беруть участь споживачі. Це також передбачає вимогу до суб'єкта господарювання розумно обґрунтовувати обсяг заявлених позовних вимог, забезпечуючи їхню відповідність принципам справедливості та добросовісності [4].

Аналізуючи справедливість як принцип правовідносин, варто також звернути увагу на міжнародний досвід. Забезпечення принципів справедливості, добросовісності та розумності у договірних правовідносинах є важливим аспектом правозастосовної практики в різних країнах світу. Цей досвід є цінним орієнтиром для вдосконалення українського законодавства, особливо у контексті забезпечення прав споживачів і встановлення справедливих умов договорів.

У країнах континентальної Європи, зокрема в Німеччині та Франції, принцип добросовісності є основоположним у договірному праві. У Німеччині Цивільний кодекс (BGB) містить спеціальні положення, що зобов'язують сторони діяти добросовісно на всіх етапах договірних відносин – від підготовки до укладання договору до його виконання та припинення. Французьке законодавство також закріплює вимогу добросовісності як обов'язкову умову у договірних відносинах, що сприяє забезпеченню балансу інтересів сторін та запобіганню зловживанням правом [16, с. 30].

У Великій Британії принцип добросовісності не закріплений прямо у законодавстві, проте судова практика широко застосовує концепцію "implied terms" (умови, що випливають із суті договору) для захисту слабшої сторони у випадках несправедливих умов або зловживання перевагами. Особливо це актуально у справах щодо споживчого кредитування та договірних умов, що створюють дисбаланс інтересів.

США також активно розвивають принцип добросовісності у договірному праві. Згідно з Єдиним комерційним кодексом (UCC), всі сторони договору зобов'язані діяти

"чесно по суті угоди" ("honesty in fact"), що є ключовим інструментом захисту сторін від несправедливих умов договору.[19 с.16]

У Скандинавських країнах, зокрема у Швеції та Норвегії, суди мають широкі повноваження коригувати або навіть анулювати договірні положення, які вважаються явно несправедливими або такими, що порушують баланс інтересів сторін. Це забезпечує високий рівень захисту прав споживачів та слабших сторін у договірних відносинах [6, с.8].

Міжнародний досвід засвідчує, що застосування принципів справедливості, добросовісності та розумності є не лише правовою нормою, а й ефективним інструментом у попередженні порушень прав людини та забезпеченні правової рівноваги. Використання цих підходів може суттєво посилити правовий захист споживачів в Україні, сприяти вдосконаленню правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у договірних відносинах.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що принцип справедливості відіграє визначальну роль у регулюванні правовідносин, особливо у контексті договірних відносин та захисту прав споживачів. Справедливість не може розглядатися як окремих, ізольований принцип, оскільки вона є ключовим елементом загальної системи права, що тісно пов'язана з принципами розумності, добросовісності та рівності.

У сучасних правових умовах рівність як правова категорія не може існувати окремо від справедливості. Рівність є справедливою лише тоді, коли вона базується на об'єктивних характеристиках суб'єктів правовідносин і враховує важливі соціальні та економічні фактори. Водночас виправдана нерівність може бути справедливою, якщо вона обґрунтована моральними та юридичними критеріями, що забезпечують захист вразливих категорій осіб.

Значну увагу має приділятися й забезпеченню добросовісної поведінки всіх учасників правовідносин. У випадках, коли одна зі сторін наділена більшою владою або ресурсами, зокрема суб'єкти господарювання у відносинах із споживачами, суди зобов'язані не лише контролювати баланс інтересів, а й сприяти втіленню принципів добросовісності та розумності. Надмірні фінансові санкції, несправедливі умови договорів або зловживання правами, що створюють необґрунтоване обтяження для слабшої сторони, є порушенням цих фундаментальних принципів.

Особливої уваги потребує сфера споживчих правовідносин, де споживачі часто виступають у ролі слабкої сторони, яка потребує підвищеного рівня правового захисту. Відсутність спеціальних норм, що регламентують детальні механізми справедливого вирішення спорів, не може виправдовувати нехтування цими принципами. Суди загальної юрисдикції повинні забезпечувати їхню реалізацію навіть за умов правового вакууму, виходячи з конституційного обов'язку охорони прав людини та забезпечення справедливості.

Таким чином, забезпечення справедливості, розумності та добросовісності є ключовими завданнями правової системи на всіх етапах регулювання суспільних відносин – від законотворення до правозастосування. Досягнення цього балансу сприяє не лише правовій стабільності, а й підвищенню рівня довіри до судової системи та захисту фундаментальних прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабиц І.Г. Визначення місця принципу справедливості в сучасній системі принципів права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 191–197.
2. Бандура О. О. Антропологія права як складова філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 8–15. URL : <https://doi.org/10.33270/01191702.8>.
3. Братасюк М. Г. Співвідношення загальних принципів та норм права в основних типах праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 60–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmmp_2016_1_7.

4. Головченко О. Справедливість як фундаментальний принцип права у практичній площині. URL : <http://veche.kiev.ua/journal/3334/>
5. Гришук О.В. Ідея справедливості у праві: філософсько-правовий вимір. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 36–39.
6. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР.
8. Мартенко О.Л., Павлишин О.В. Взаємозв'язок мислення, свідомості та мови в концепціях античних мислителів. *Юридична психологія*. 2019. № 2 (25). С. 31–38.
9. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) // *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.
10. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
11. Рішення Конституційного Суду України від 10.11.2011 № 15-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) // *Офіційний вісник України*. 2011. № 90. Ст. 3274.
12. Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013.
13. Рішення Конституційного Суду України від 11.07.2013 № 7-рп/2013 у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» // *Офіційний вісник України*. 2013. № 57. Ст. 2062.
14. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004.
15. Рішення Конституційного Суду України від 24.03.2005 № 3-рп/2005 у справі за конституційними поданнями Харківської обласної державної адміністрації та Харківської обласної ради про офіційне тлумачення положень пункту 4 частини третьої статті 56, пункту 2 частини першої, частини п'ятнадцятої статті 64 Закону України «Про вибори Президента України» (справа про вибори Президента України) // *Офіційний вісник України*. 2005. № 13. Ст. 675.
16. Тернавська В. М. Правові цінності в аспекті правової глобалізації: теоретико-правовий аналіз. Lublin, the Republic of Poland. October 30–31, 2020. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-92-1-29>.
17. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV.
18. Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична ґенеза і співвідношення. *Право України*. 2010. № 3. С. 52–63.
19. Яковенко М. М. Ґенеза вчень про справедливість як соціальне явище. *Право*. 2019. № 3. С. 11–17.